

DR. EMILIJAN CEVC

POZNOGOTSKI STAVBENIK JURKO IZ LOKE

(Jurko Maurer ali Jurko Streit?)

Med loškimi srednjeveškimi stavbarji poznamo več mojstrov tudi po imenu ali vsaj po kraticah. Najbolj znan med njimi je seveda Andrej iz Loke, ki je v sedemdesetih in osemdesetih letih 15. stoletja deloval predvsem v Posočju in v Furlanski (Beneški) Sloveniji. Drugi je še vedno nekoliko skrivnostni mojster HR, ki smo ga spoznali kot arhitekta škofjeloškega prezbiterija sv. Jakoba v dvajsetih letih 16. stoletja ter je delal tudi še drugje po Gorenjskem. Že leta 1470 je na oboku ladje škofjeloške župne cerkve imenovan neki Thomas Parlier, ki pa je bil najbrž samo pomočnik glavnega mojstra, ni pa z njim identičen. Starejši umetnostnozgodovinski literaturi že dobro znani »stavbar« Jernej Junauer se je sicer izprevergel le v loškega mestnega sodnika, ki je bil po poklicu jermenar, pač pa se med njegovimi sodobniki poleg mojstra HR odlikuje stavbenik Jurko, prav tako loški meščan. Prav o tem pa imamo ta čas največ arhivskih podatkov in vsaj eno izpričano stavbno delo — prezbiterij in zvonik crngrobske cerkve. In tega mojstra želim v tem članku nekoliko nadrobneje predstaviti.

V večstoletnem stavbnem razvoju crngrobske romanske cerkve pomeni njen veliki dvoranski prezbiterij gotovo lepo krono. Iz prvotne majhne cerkvene stavbe, ki jo je spočel še čas romanske umetnosti pred letom 1300, se je že sredi 14. stoletja razvila podaljšana prva gotska stavba. Ko pa je tudi ta postala premajhna, so jo po letu 1410 povečali v triladijski prostor, ki je na vzhodni strani severne ladje še ohranjal romansko apsido, z glavno ladjo pa pač izzveneval že v manjši gotski prezbiterij: prvotni leseni strop so že pred letom 1453 obokali s križnorebrastim obokom. Ali je bila tudi tako povečana cerkev še vedno premajhna — ali pa je tako narekoval novi stavbni okus in meščanski ponos: prav ob koncu srednjega veka in gotike je cerkev dobila nov, mogočen prezbiterij.

Ta prezbiterij spada med vrhove naše poznogotske arhitekture. Že njegova zunanost napravi na gledalca močan vtis, saj je višji in celo nekoliko daljši od starejših ladij in komaj za spoznanje ožji od njih. Visoka šilasta okna spremljajo in poudarjajo njegovo višinsko rast, ogle pa poudarjajo namesto močnih opornikov samo vitki, stopnjevani oporni slopi. Še bolj pa nas prevzame notranjost prezbiterija: onkraj polmraka treh nižjih in ožjih ladij se razpre njegova svetla prostornina, ki nas dobesedno vsrkava. Ne čudimo se, da je naša umetnostnozgodovinska literatura že zdavnaj primerjala to prostorninsko združitev s korom frančiškanske cerkve v Salzburgu, katerega je ob romanske ladje pridružil v prvi polovici 15. stoletja Hans iz Burghausena in ga je dokončal leta 1456 Stephan Krumenauer. Seveda, če gledamo ta prostor kot arhitekturni tip, kot dvoranski prezbiterij, nikakor ne pomeni nekaj povsem novega, čeprav je res, da se po vzporedni razporeditvi šestih stebrov — po trije in trije — nekoliko loči od

možnostnih vzornikov, pri katerih je vzhodni par stebrov pomaknjen proti osrednji osi, da nastaja za njim nekak korni obhod. Ideal dvoranskega cerkvenega prostora je bil na Gorenjskem uresničen že v prvi polovici 15. stoletja najprej v župni cerkvi v Kranju, okoli leta 1470 v župni cerkvi v Škofji Loki, 1495 v Radovljici, leta 1497 pa že tudi na Dolenjskem v župni cerkvi v Šentrupertu ter malo kasneje v Cerknici na Notranjskem. Oporišče za to arhitekturo pa moramo na vsak način iskati na Gorenjskem, pa naj je tjakaj zašla iz bavarskega Landshuta in iz tradicije Hansa iz Burghausena ali pa naj je navezovala na dediščino stavbarstva samega Petra Parlerja in njegovega praškega kroga, kot bi utegnili dokazovati zlasti ladja kranjske župne cerkve.¹ Zelo mikavna je misel, da bi z združitvijo crngrobskega prezbiterija in ladje kranjske župne cerkve utegnili dobiti idealno dvoransko cerkveno prostornino, kakršno je Hans iz Burghausena uresničil na primer v landshutski špitalski cerkvi. Moramo pa priznati, da pomeni landshutska cerkev tudi v bavarski poznogotski arhitekturi bolj izjemo kot pa pravilo. Pri njej gre za enkratno zlitje sakralnega prostora v ožjem pomenu in prostora za vernike — taka združitev pa ni bila niti teološko zaželena, ker je zabrisovala razloček med svetim in profanim prostorom.² Zato tudi večina bavarskih cerkva, pri katerih je sicer odločala arhitekturna volja Hansa iz Burghausena — v nekem smislu legitimnega dediča Parlerjevega izročila! — ohranja ob dvoranskem tipu ladje še vedno dolgi kor meščanskega tipa, kot ga je s posredovanjem pridigarških redov realiziralo že 14. stoletje. Zato bi tudi ob crngrobskem prezbiteriju najbrž smeli reči, da je njegova podoba pogojena predvsem v objektivni nujnosti: kljub že trikratnim povečavam je bila crngrobska cerkev za veliki dotok romarjev še vedno premajhna; namesto da bi ponovno prezidavali ladijski kompleks, kar bi pomenilo skoraj novo zazidavo celote, so preprosto dodali primerno obširen kor — prezbiterij, ki pa ni bil namenjen samo duhovščini, ampak tudi vernikom, saj je bilo v njem tudi več (vsaj trije!) oltarjev. Res pa je, da se moramo samo stavbarjevi praktični izurjenosti in domiselnosti zahvaliti, da je znal nujnost preliti v kvalitetno arhitekturno kreacijo. Toda pri tem je bilo z njegove strani važno samo vprašanje, kako to storiti, kajti glavne smernice so nakazali že naročniki sami — loški meščani. Stavbar torej nikakor ni imel pri delu popolnoma prostih rok, čeprav je zelo verjetno, da so mu naročniki nakazali stavbni oziroma prostorninski problem le bolj na splošno in da je bila dokončna pogodba, kar zadeva oblike nove stavbe, formulirana že po predlogah, ki jih je stavbar sam oblikovno zamislil.

Že dolgo namreč poznamo listino z zapisom pogodbe o zidavi crngrobskega prezbiterija, ki je danes shranjena v Državnem arhivu Slovenije. V daljših izvlečkih je bila že večkrat objavljena, v celoti pa še nikoli.³ Zato tudi še ni doživela nadrobnejšega in kritičnega komentarja. Tule želim osvetliti samo nekatere njene postavke, zato pa jo moram ponovno na kratko povzeti:

1. oktobra leta 1520 so v Loki oskrbnik freisinškega škofa Pavel Rasp, kašcar Baltazar Siegesdorfer (Sigilstorffer), vikar loške cerkve Anton, mestni sodnik Anton Stingele, mestna svetovalca Hans Dornvogt in Pavel Mure v navzočnosti dveh crngrobskih ključarjev in delovnih ljudi iz Bitenj sklenili pogodbo z loškim meščanom mojstrom Jurkom Maurerjem (»maurer und burger zu Lack«), da bo imenovani mojster sezidal crngrobski cerkvi svetišče (kor) in ga združil s cerkveno ladjo. Narejen je bil tudi načrt (visier) za stavbo in natančno so določili mere v komolcih, zapisali kako debel naj bo zid, da bo lahko nosil visoke stene in ker stavba ne bo imela opornikov, naj jo opira znotraj in zunaj na ogljih 18 močnih slopov. Ogli naj bodo iz rezanega kamna in prav tako tudi

okna, ki jih bodi po številu 7 ali 8. Sredi svetišča naj stoji šest trdnih in lepih stebrov, da bodo nosili obok. — Poleg svetišča je moral Jurko sezidati tudi zvonik, ki naj bi ne bil višji od prezbiterja; določili so mu mere, pa tudi, da bodi spodaj pod zvonikom zakristija, nad njo prav tako obokan prostor za shrambo in nad to prostor za zvonove, vsa nadstropja pa naj povezujejo stopnice v zidu. Vsi oboki, tako v svetišču kot v zvoniku, naj bodo trdni, kamenje zanje pa naj mojster lomi v Moravčah in naj ga tam obdela. Na sklepnikih (Rosen) naj bo tudi grb freisinškega škofa (Filipa), obdelani pa naj bodo lepo in spretno, da ga ne bodo ljudje zmerjali (Ordentlich und schikherlich hauen, damit er das sambt seinen Hantwerch nit schimpff habe). Kamenje se bo iz Moravč prepeljalo v Crngrob na cerkvene stroške, za kar naj poskrbita ključarja, Jurko naj naredi za tri oltarje v prezbiteriju tudi stopnice iz obdelanega kamenja, pa še ostenje za troje vrat ter tlak v svetišču in v zakristijah. Prezbiterij naj zunaj in znotraj pobeli. — Podreti pa mora tri stare kore; pri tem naj mu pomagata ključarja s srenjani, ki naj pomagajo kopati tudi nove temelje. Malto mora Jurko pripraviti na svoje stroške, prav tako mora sam plačati delavce; ni pa ovire, če mu hoče kdo zastoj pomagati. Les in železje pripeljeta ključarja na račun cerkve, orodje pa naj Jurko sam pripravi. Blizu cerkve naj poskrbi tudi za dober kamnolom. Zidati naj začne aprila 1521 ter dovrši oboko in zvonik v treh letih. Med tem časom ne sme prevzeti dela na nobeni drugi stavbi, prav tako se ne sme oddaljiti z loškega gospostva, le če bi mu zmanjkalo denarja, sme oditi za deset ali dvanajst dni. Če bi bil Jurko dalj kot ene kvatre bolan in bi delo zastalo, naj poišče drugega mojstra, da bo zidanje nadaljeval. Jurko mora skrbeti tudi za dobrega polirja. — Že ob prvi pogodbi, ki so jo z njim sklenili leta 1515, pa se je zaradi kmečkega upora razdrla, je dobil Jurko od crngrobskih ključarjev na račun zidave 116 funtov penozov. Teh 116 funtov mu zdaj odpišejo od 700 ogrskih goldinarjev, ki naj jih dobi za svetišče in za zvonik, a kaj več ne sme terjati. Kamenje, ki ga je nalomil že po prvi pogodbi, sme zdaj porabiti, ne pa posebej zaračunati. Kar še ni zaslužil, mu ključarja nista dolžna plačati. Če pa Jurko ne bo vsega dovršil, ima nad njim pravico loški oskrbnik, mojster pa zastavi za izpolnitev pogodbe življenje in premoženje. Če bi delo zapustil, se ne more opravičiti v nobeni krščanski deželi in ravna naj se z njim kakor z možem brez poštenja. — Pogodbo so podpečatili Rasp, Siegesdorfer, vikar Anton, Stingeles, Dornvogt in Mure. Jurkovega pečata ni bilo zraven.

Najprej nas v pogodbi zanima seveda stavbarjevo ime. To je bil mojster Jurko, loški meščan. Ker je sklenil prvo pogodbo o zidavi crngrobskega prezbiterja že leta 1515, je bil torej že tedaj priznan stavbni mojster, saj je bila zaupana naloga kaj zahtevna. Čudno pa je, da se Jurko v pogodbi ne imenuje stavbenik ali boljše — kamnosek; oboje je namreč v srednjem veku navadno pomenilo isto. Kamnoseška izurjenost je bila prvi pogoj za srednjeveškega arhitekta, saj je moral na stavbi opraviti vrsto težkih kamnoseških del in izdelati zlasti okraske in reliefe. In vendar razberemo iz pogodbe, da je bil tudi Jurko kamnosek, saj so mu naročili, da mora izklesati sklepnike, kar je spadalo med dolžnosti vodilnega stavbarja. Pomočniki so se smeli po pravilu in stavbarniškem redu (Bauhüttenordnung) zadolžiti le za manj pomembne kamnoseške naloge — recimo za klesanje reber, stebrov, kvečjemu še okenskega krogovičja.⁴ Pod pojmom zidarja (»maurer«) je srednji vek razumel največkrat samo pomožnega delavca, ki je res samo zidal, pokladal kamen na kamen ali opeko na opeko, zato pa je bila tudi zidarjeva učna doba krajša od stavbarjeve oziroma kamno-

Cerkev v Crngrobu, zunanjščina. (Fototeka Loškega muzeja)

sekove. Po stavbarniških postavah, ki so veljale tudi v naših deželah, se je moral kamnosek na primer učiti svojega poklica šest, kasneje pet let, zidarju pa so za uk zadoščala samo tri leta. Če pa se je hotel zidar povzpeti do stavbarja-kamnoseka, je moral še tri leta v uku h kamnoseku.⁵ Kdor se je učil torej samo tri leta, ni smel opravljati drugih del razen zidarskih; skrivnost arhitektovega šestila in kamnosekovega dleta mu je bila še nepoznana. Zato je bil zidar na obrtniški družbeni lestvici niže ko stavbar. Kamnosek je lahko delal vse leto: pozimi je klesal kamnoseške detajle v pokriti koči na gradbišču (po tej je nastalo tudi ime »Bauhütte«!), poleti pa je zidal. Zidarjevo delo pa se je omejevalo samo na letni čas zidave; bil je samo stavbarjev pomočnik. Šele s poznogotskim časom, t. j. v drugi polovici 15. stoletja, se je tudi zidarjev družbeni položaj približal stavbarjevemu, kajti tedaj za stavbe niso več uporabljali samo klesani

kamen, ker se je vedno bolj uveljavljala zidana stena. Vse kaže, da se je zidar najprej povzdignil v severni Nemčiji in na Bavarskem⁶, v deželah, kjer je prevladovala »opečna gotika«, ki ni terjala toliko kamnoseških izdelkov kot v deželah, kjer je odločal kamen. V naših deželah razmerje med stavbarjem in zidarjem še ni docela osvetljeno, vemo pa, da so na Koroškem smeli biti zidarji v skupni bratovščini s stavbarji, kot dokazuje na primer nekrolog kamnoseške bratovščine pri Gospej Sveti iz leta 1459; toda tudi v tem seznamu umrlih mojstrov imajo zidarji še posebno rubriko.⁷ Na Kranjskem so vsaj v začetku 16. stoletja lahko imenovali istega mojstra zdaj kamnoseka (Steinmetz) zdaj zidarja (Maurer), kot to vidimo ob ljubljanskem mojstru Petru, ki ga srečamo kot stavbenika v cerkvi Marije pri Čepiču v Istri in v Ljubljani pri sv. Krištofu, o čemer pa bom spregovoril na drugem mestu. Tudi v Loki poznamo zidarje že pred mojstrom Jurkom, toda vedno se v virih omenjajo le ob manj kvalitetnih, skoraj težaških delih. Tako je na primer leta 1399 vodil zidarska dela na grabenskem obzidju mojster Janž (Hans), leto kasneje srečamo tod mojstra Ekchelczaina in v dneh turške nevarnosti sta leta 1526 delala pri Cvingerju zidarja Pavel in Gal;⁸ zadnja dva sta bila torej celo sodobnika našega mojstra Jurka in ni izključeno, da sta pomagala tudi pri zidavi v Crngrobu.

Razen z eno kasnejšo izjemo, ki jo homo še spoznali, se Jurko tako v pogodbeni listini kot v drugih arhivskih virih imenuje vedno le »maurer« — zidar in ne »steinmetz« — kamnosek. Ali gre pri tem samo za ohlapno izražanje ali pa je imel mojster resnično samo zidarsko izobrazbo? To bi lahko pomenilo, da je znal sicer trdno zidati in konstruirati, da pa ni bil dovolj izurjen v kamnoseški obrti t. j. v obdelavi sklepnikov, konzol, krogovičja itd. Pustimo ob strani vprašanje, če Loka v tem času res ni imela spretnega kamnoseka, ki bi mu lahko zapupala zidavo crngrobskega prezbiterija. Kje pa je bil tedaj mojster HR, ki ga tri leta kasneje srečamo pri zidavi kora loškega sv. Jakoba? Morda ga je vezala pogodba na kakšno drugo stavbišče? — Ne smemo pa prezreti tudi pripombe v crngrobski pogodbi, naj Jurko napravi take sklepnike (rože), da ga ljudje zaradi njih ne bodo zmerjali. Po tem bi lahko sklepali, da se je Jurko nekje na Loškem s svojim oblikovno ne najbolj večim dletom že osmešil. Priznati moramo, da se tudi v Crngrobu s kamnoseškimi deli ni preveč proslavil, saj kažejo tamkajšnje konzole in sklepniki precej okornosti in ploskovitosti ter daleč zaostajajo za izdelki mojstra HR. Pogrešajo namreč tako elegance oblik kot plastičnega izraza, kar dobro opazimo npr. na reliefu sv. Petra z velikima ključema ali na kvadratno uokvirjenem sklepniku sv. Jurija, na katerem sta sveti vitez in konj nekako testeno modelirana. Priznam pa, da stilno izraznost precej zabrisuje tudi polihromacija iz leta 1644, zaradi katere se plastični detajli še bolj izgublajo.

Pogodba je določala — in sicer pod hudimi sankcijami, ki so tangirale mojstrovo premoženje in celo življenje (pač osebno svobodo) — da mora Jurko svetišče in zvonik dokončati v treh letih, začenši od aprila 1521. Aprila je bilo vreme že ugodno za začetek stavbnih del, hkrati pa so Ločani začeli poslovno leto s sv. Jurijem, ki je bil njihov farni patron (pri Fari v Stari Loki); Jurjevo pa je padlo na 23. april. Oblika pogodbe, ki določa končni termin, je bila tako imenovani »Geding«. Potemtakem je moral mojster navadno — ne pa vedno — dokončati delo v določenem času in za vnaprej določeno plačilo. Postavka, da mora mojster sam plačati delavce in malto, je bila v takih pogodbah običajna. Pomočniki so bili plačani po dnevnem delu — plačati pa jih je moral Jurko s svojim, po pogodbi določenim denarjem.⁹

Ko smo nekoč v Loških razgledih¹¹ zasledovali zidavo šentjakobskega prezbitarija v Škofji Loki, smo videli, da je bila mestna cerkev kaj revna in da je bilo treba za kritje stavbnih stroškov posebnih ukrepov; med drugim so dali v najem zemljišče v Viršku, s čigar činžem so krili del stroškov. Kdo pa je financiral zidavo v Crngrobu? Ne smemo pozabiti, da je bila tod zelo obiskana romarska cerkev, ki je zaradi mnogih romarjev postala že četrtič premajhna. Stavbni denar je najbrž dotekal predvsem iz romarskih prispevkov, tako da Loka sama — niti fara niti mesto — pri tem ni utrpela občutnejšega izdatka. Crngrob je v glavnem sam kril potrebe, verjetno pa je prispeval kak delež tudi freisinški škof Filip. Zato lahko razumemo, zakaj se je prva pogodba iz leta 1515 razdrla: nemirni časi velikega kmečkega upora niso bili najprimernejši za tako veliko stavbno akcijo tem manj, ker so po zatrtju upora kazenske denarne dajatve kmeta gmotno precej prizadele.¹¹

Leta 1524 bi moral Jurko delo v Crngrobu dokončati. Toda svetišče in zvonik niti leta 1529 še nista bila pod streho!

O tem nas seznanja odlomek iz koncepta pisma freisinškega škofa Filipa, ki je datiran s soboto pred Vsemi sveti leta 1529 in namenjen novemu loškemu oskrbniku Leonardu Siegesdorferju.¹² Njegova vsebina je v glavnem takale:

Najprej omenja škof, da je pred nekaj leti mojster Jurko, zidar (Jurgko mauerer), sklenil pogodbo (verdingt worden sei) z rajnkim loškim oskrbnikom Paulom Raspom, z rajnkim kaščarjem Baltazarjem Siegesdorferjem¹³ in še z drugimi možmi, da bo za določeno vsoto denarja postavil neko stavbo v Crngrobu. Jurko je hotel zidavo dokončati, toda omenjeni Siegesdorfer je delo ustavil, nakar se je mojster Jurko pritožil, češ da zaradi tega ni prejel denarja in da je utrpel veliko škodo. Škof pa je zvedel, da je na omenjenem gradbišču ostalo še apno in kamenje, s tem gradivom pa je treba nekaj ukreniti. Zato škof veleva, naj novi oskrbnik (Leonard Siegesdorfer) poskrbi pri cerkvenih ključarjih (kirchprobensten), da bo omenjeni Jurko »maurer« ta material najkoristneje porabil, kolikor mu bodo dopuščala denarna sredstva, ki jih ima cerkev; če pa denarja ni, naj oskrbnik uredi zadevo z Jurkom in ključarji, kakor najboljše ve in zna, poleg tega pa naj oskrbi cerkev še s streho in kritino.

Ta podatek je sicer vablјiv, pove pa manj, kot bi želeli vedeti. Lahko samo ugibamo, kaj se je na crngrobskem gradbišču zgodilo, da je loški oskrbnik ustavil delo in da je zaradi tega Jurko trpel škodo. In kdaj je ustavil delo? Vsekakor ne pred pogodbeno dogovorjenim terminom, saj je malo verjetno, da bi do pritožbe pri škofu morale preteči kar celih pet let (od 1524 do 1529). Ali pa je mar Jurko izrabil za pritožbo trenutek, ko je Baltazar Siegesdorfer umrl? Verjetneje se mi zdi, da je do zastanka prišlo šele malo pred letom 1529. Ali je Siegesdorfer zidanje ustavil zato, ker je Jurko delo preveč zavlačeval? Ali je zaradi tega zmanjkalo cerkvi denarja? Ali pa Baltazar Jurku sploh ni bil naklonjen, saj je imel pri pogodbi večjo besedo tedaj še živi prejšnji oskrbnik Pavel Rasp? Ali naročnikov morda ni zadovoljila kvaliteta dela? Prostorninska rešitev naloge je vendar taka, da dela mojstru čast, čeprav tega ne bi mogli reči za kamnoseške detajle.

Ali nam to vprašanje razjasni sklepnik z Marijino podobo, ki ga popolnoma nepričakovano srečamo na crngrobskem oboku kot izdelek drugega, ne Jurkovega dleta? Izklesal ga je namreč mojster HR¹⁴. Po stilnem značaju bi tega odličnega kamnoseškega kosa v opusu mojstra HR res ne mogli uvrstiti pred drugo polovico dvajsetih let, saj se približuje že sklepnikom, ki jih je leta 1530

izklesal isti kamnosek za cerkev sv. Katarine v Srednji vasi pri Kranju. Resnica pa je, da bi bilo proti poklicni etiki, če bi konkurenčni stavbenik neelojalno posegel v delo svojega tovariša, razen če bi ta umrl ali za daljši čas zbolel oziroma samovoljno zapustil stavbišče. Če predvidevamo, da je Jurko zbolel — tedaj bi po pogodbi delo lahko prevzel drug stavbar, ako bi Jurkova bolezen trajala čez ene kvatre, t. j. četrletje.

Vse, kar lahko danes rečemo, je pač, da je oskrbnik Baltazar Siegesdorfer zidavo ustavil — a zakaj, lahko za sedaj samo ugibamo. In v Jurkovo delo je posegel drugi, kvalitetnejši mojster HR, o čemer priča Marijin sklepnik. Stavba — ali vsaj zvonik — do leta 1529 še ni bila niti pod streho. Za zvonik bi to utegnilo veljati. Po pogodbi naj bi bil visok le toliko kot svetišče. Do te višine približno sega njegovo današnje tretje nadstropje, ki je bilo po prvotnem načrtu določeno za zvonove. Toda na oknu tega nadstropja je letnica 1551, kar dokazuje, da je bilo to nadstropje končano šele tega leta. Leta 1666 pa so zvonik povišali še za dve nadstropji.

Kako se je spor z Jurkom navsezadnje poravnal, tega nam listine še niso razkrile. Prav tako se po letu 1529 tudi nič več ne srečamo z njegovim imenom v zvezi z aktivnim delom. Ne zdi pa se mi izključeno, da bi si smeli razlagati Jurkovo sodelovanje še pri nekaterih predelavah v Škofji Loki, morda pri Homanovi hiši ali pri nekaterih predelavah na njej in v loški okolici pri prezbiteriju cerkve sv. Andreja in v vrhniški okolici pri cerkvi sv. Ane na Žazarju. Kvadratična oblika sklepnikov in ploskovita obdelava figur nam vsiljuje to misel. Ni pa dokaza, če je Jurko pri zadnjih dveh stavbah tudi resnično sodeloval. Podrobna stilna analiza bo mogoče še razkrila kako njegovo delo. Žal pa Jurko ni nikjer, niti na crngrobskem oboku, zapustil svojega mojstrskega znamenja, kar je še bolj nenavadno, ker so mnoge cerkve na Loškem s sv. Jakobom vred v tem času dobro dokumentirane s kamnoseškimi znamenji.

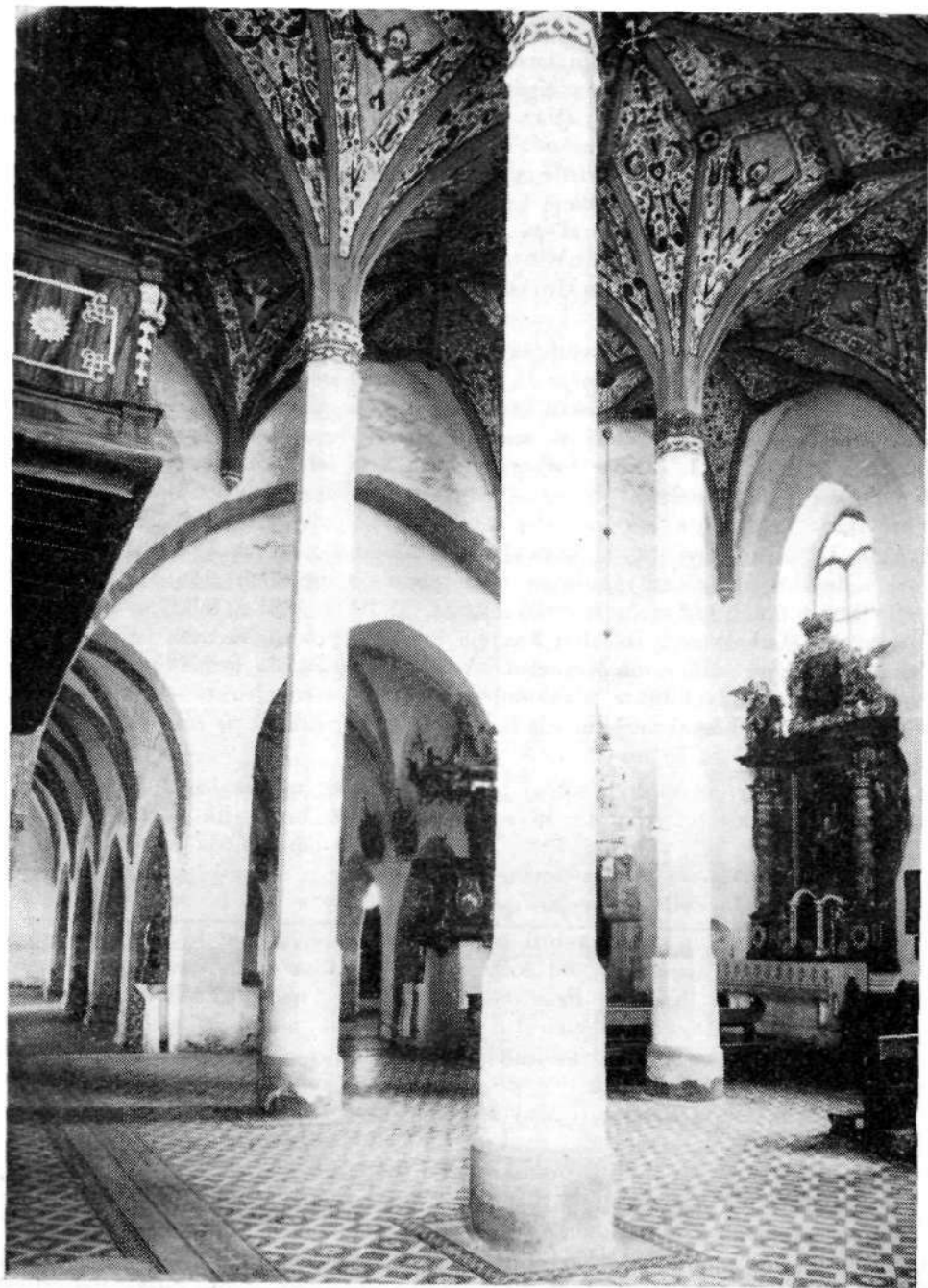
Že sporočilo o neohranjeni pogodbi iz leta 1515 prvič omenja Jurka v Loki. Prav to leto pa so ga tudi poklicali pred sodišče. Morda je v kakem prepiru razžalil nekega Jorga Kramerja, ker je moral plačati 70 ss (denarčičev) kazni, kot to razberemo iz obračunov mestnega sodišča za to leto.¹⁵ A tudi v tem zapisku se naš stavbenik imenuje samo »maister Jurgko mawrer«.

Ponovno pa srečamo ime »Jurgko Mawrer« v freišinških računih za zidanje stolpa Spodnjega gradu iz leta 1521,¹⁶ kar pomeni, da se stavbenik ni preveč oddaljeval od svojega mesta. Zadnjič pa srečamo njegovo ime že v posredni zvezi leta 1533. Tedaj je namreč loško svetovalstvo postavilo za učitelja Mihaela, sina loškega meščana Jurka Steinmetza. Ker je bil takratni oskrbnik Kristof Gallenberg tedaj odsoten, je po svoji vrnitvi Mihaela zavrnil in postavil drugega učitelja, zaradi česar je prišlo do ostrega spora.¹⁷

Prav nič ne dvomim, da je bil omenjeni učitelj Mihael sin našega mojstra Jurka, ki se zdaj prvič — in poslednjič imenuje Steinmetz — kamnosek — stavbenik, kakor da bi zgodovinski vir navsezadnje hotel izgladiti krivice, ki jih je Jurko utrpel, ker si ni priboril pravega poklicnega naslova. In zgodovina se ponavlja: tudi njegov sin Mihael, ki ni podedoval očetovega poklica, je kot učitelj doživel, da ga je odstavil loški oskrbnik. Ali je mojster Jurko tedaj še živel?

Vsiljuje pa se nam še nekaj vprašanj:

Ali je naš Jurko Mawrer-Steinmetz morda identičen z nekim Jurkom Streitom, kot je doslej večkrat zapisala naša umetnostnozgodovinska literatura?

Cerkev v Crngrobu, del notranjosti. (Fototeka Loškega muzeja)

Zmedo ob tem imenu je sprožil pravzaprav zaslužni F. Pokorn, ko je ob sporočilu o zidavah v Crngrobu zapisal, da bi utegnil biti Jurko morda identičen z Martinom Jurkom Streitom, v čigar spomin se je še leta 1573 opravljala v Loki ustanovljena maša.¹⁸ Pisca je najbrž zapeljala na prvi pogled nekoliko nenavadna imenska pomanjševalnica »Jurko«. Danes vemo, da v poznem srednjem veku ta vsekakor slovenska hipokoristična imenska oblika ni bila nič nenavadnega, saj jo često srečamo tako na Loškem kot drugod po Kranjskem (in seveda tudi na Hrvaškem). Nekako legaliziral pa je Pokornovo hipotezo V. Steska, ki jo je prenagljuje sprejel v seznam naših starih stavbarskih mojstrov.¹⁹ Še več: povezal je loškega Jurka še s tretjim Jurkom, ki je deloval pod imenom »Jurko Kranjac« v Zagrebu.

Priimek Streit se v različnih zapisih na Loškem večkrat ponavlja, nikoli pa ne poimenuje kakšnega stavbarja ali zidarja. Tako na primer pozna že leta 1428 fevdna knjiga loškega gospostva iz konca 14. in začetka 15. stoletja nekega Iorga Streyta iz Stražišča, ki je morda identičen z Jurijem iz Stražišča: ta se omenja že leta 1421.²⁰ Urbar loškega gospostva iz leta 1501 imenuje v Bitnjah na Sorškem polju nekega Hannssa Streyta, na Dobračevi pri Žireh pa Martina Streytta.²¹ Vabljujejša sta podatka v računski knjigi loškega gospostva iz leta 1437—1438, ki poročata, da je neki Streit prejel 1 s. 22 za 10 hrastovih žlebov pri vodnjaku na loškem gradu in na Grabnu ob mestnem zidu in da je (pač isti) Streit dobil 1/2 mr. s. za velika vrata, ki jih je obil z železjem na Starem gradu pod Lubnikom.²² Dve leti kasneje je Streit položil 34 desk v line in pod streho Zgornjega stolpa na Kranclju.²³ Vse to pa priča, da je bil omenjeni Streit samo tesar in da ni bil v nikakršni zvezi z mojstrom Jurkom iz 16. stoletja. Sicer pa bi bilo komaj verjetno, da bi se naš stavbar nikdar ne imenoval s pravim priimkom, če bi ga že imel.

Toda naravnost muhast slučaj je hotel le rešiti čast stavbarja Jurka Streita. Izpisek ljubljanskih meščanov in njihovih fevdov, ki so jih dobili po fevdni knjigi Friderika III. v letih 1444—1469,²⁴ namreč omenja, da je neki »maister Jorg Streit stainmetz« imel v fevdu opuščeni dvor v vipavskem trgu, ki ga je kupil od Matevža Zellenpergerja.

Tega Jurka, za katerega niti natančno ne vemo, če je bil res ljubljanski meščan, še manj pa, da bi bil loški podanik, nikakor ne moremo vzporejati z mlajšim loškim Jurkom. Prav tako pa bi bilo tvegano iskati med obema kakšno sorodstveno zvezo, saj ob Jurku »maurerju« nikoli ne srečamo priimka Streit. Vsekakor smo z vipavskim fevdnikom pridobili novo ime v našem umetnostnem zgodovinopisju — ne moremo pa mu pripisati kakšno znano stavbno delo. Če bi hotel biti zdaj zelo zelo drzen, bi vsaj v opombi dodal, da srečamo v Vipavski dolini kar dvakrat na delu istega stavbnega mojstra, ki je okoli leta 1470 obokal tudi dvoransko ladjo škofjeloške župne cerkve: v Šentvidu (Podnanosu) pri Vipavi in na Slapu pri Vipavi.²⁵ Toda vsako podmensko kombiniranje v to smer bi nas lahko zapeljalo na popolnoma napačno pot.

Končno še tole: Ali je loški Jurko resnično delal tudi v Zagrebu, kot omenja V. Steska in je ponovila za njim tudi druga umetnostnozgodovinska literatura?

I. Kukuljević-Sakcinski²⁶ omenja, da so med leti 1513 do 1521 zidali na nadškofijski palači v Zagrebu. Med mojstri, ki so tamkaj delali leta 1518, pa se omenja tudi neki »Jurko Kranec«.

Časovno se podatek ujema z delovanjem loškega Jurka, o katerem v letih 1515 do 1520 res nimamo avtentičnih sporočil. Vendar se mi zdi skoraj neverjetno, da bi Ločana zanesla pot na zagrebški Kaptol, saj mu najbrž tudi na domačih tleh ni manjkalo dela. Ime Jurko je na Hrvatskem bilo prav tako domače in raznih »Kranjcev« tam ni bilo malo. Tako se na primer leta 1522 omenja med consiliarii neki »Georgius Kranyecz de vico sutorum« iz Nove vesi v Zagrebu. Leta 1575, 1576, 1579 je poznano tod ime »Georgius sutor Kranyecz« itd.¹⁷ Torej bi bil zagrebški stavbar ali zidar lahko kranjskega rodu, pa naj je bil že za stalno naseljen v Zagrebu ali pa slučajni prišlek s Kranjskega; z loškim Jurkom si ga ne upam vzporejati.

Pravilno ime za stavbarja crngrobskega prezbiterija in zvonika je torej samo: mojster Jurko iz Loke, besedi »maurer« in »steinmetz« pa pomenita samo njegov poklic, ne pa tudi priimek.

Lastnik vipavskega dvorca Jurko Streit je bil sicer tudi kamnosek, ki pa mu za zdaj ne moremo pripisati še nobenega dela in ga ne smemo identificirati z loškim Jurkom.

Prav tako ni vzroka, da bi z Jurkom iz Loke identificirali v Zagrebu zaposlenega Jurka Kranjca.

Kar pa zadeva sam umetnostni značaj loškega Jurka, se ta po stavbnem konceptu polnovredno vključuje v stavbno tradicijo Gorenjske in Škofje Loke, saj je s crngrobskim prezbiterijem odlično in pri nas enkratno uresničil ideal dvoranskega prezbiterija, s katerim je na domiselno in nenavadno učinkovit način prelil temačno prostornino ladij v zvočno in svetlo širino ter višino kornega prostora. S tem si je postavil vreden spomenik in se lepo afirmiral na loškem ozemlju.

O p o m b e

¹ Prim.: F. Stelè, Gotske dvoranske cerkve v Sloveniji, ZUZ XV, Ljubljana 1938, str. 1 sq. — E. Ceve, Kranjska župna cerkev v luči stavbarniškega reda, 900 let Kranja, Spominski zbornik, Kranj 1960, str. 105 sq. — ² Hoteno oddelitev duhovniškega prostora od prostora za vernike lepo osvetljuje napis na nekem koru na Gorjem Bavarskem: »Hic oculus est proprius clero, sacrumque ministro; / Ordine qui sacer est, ingredietur eum; / Hinc cedat laicus, limen non penditur ipsi / Vestibulum trepidet tangere calce vaga«. — F. Dambeck, Spätgotische Kirchenbauten in Ostbayern, Passau 1940, str. 39. — Za arhitekturne tendence landshutske stavbne šole glej delo istega atvorja: Hans Stetheimer und die Landshuter Bauschule, Verhandlungen des Hist. Vereins f. Niederbayern, Bd. 82, Landshut 1957, str. 5 sq. — ³ DAS, Gr. A. II./36, Ecclesiastica. — A. Koblar, O zidanju crngrobske cerkve, IMK II, Ljubljana 1892, str. 152 sq. — J. Veider, Vodič po Crngrobu, Škofja Loka 1936, str. 32 sq. — F. Stelè, Crngrob, Ljubljana 1963, str. 9 sq. — ⁴ Prim. E. Egg, Aus der Geschichte des Bauhandwerks in Tirol, Innsbruck 1957, str. 64 sq. — ⁵ Ibid. str. 46; — P. Booz, Der Baumeister der Gotik, München-Berlin 1956, str. 18. — ⁶ Prim. O. Kletzl, Titel und Namen von Baumeistern deutscher Gotik, München 1935, str. 29 sq. — ⁷ F. Pagitz, Zur Geschichte der kärntner Steinmetzen in der Spätgotik, Celovec 1963, str. 26 sq, 85 sq. — ⁸ P. Blaznik, Loško mestno obzidje, Loški razgledi IV, 1957, str. 16 in 20. — ⁹ E. Egg, str. 59. — ¹⁰ E. Ceve, Novi podatki o stavbni zgodovini in stavbarju prezbiterija in zvonika loškega sv. Jakoba, Loški razgledi VIII, 1961, str. 84 sq. — ¹¹ Prim. P. Blaznik, Upori loških podložnikov konec XV. in v začetku XVI. stoletja, Loški razgledi II, 1055, str. 68 sq. — ¹² Orig. v münchenskem Kreisarchivu, Rep. 53, fasc. 42, No. 5, iz leta 1529, fol. 145. — Za ta in za prihodnje arhivske podatke se pristrčno zahvaljujem dr. Pavlu Blazniku. — ¹³ Prvi je bil mrtev že za božič 1524, drugi pa vsaj že 10. septembra 1529. — ¹⁴ E. Ceve, Kipar HR, Loški razgledi III, 1956, str. 168 sq in slika b str. 167. — ¹⁵ München, K. A. Rep. 53-295-23, iz leta 1515. — ¹⁶ Po podatku dr. Pavla Blaznika. — ¹⁷ München, K. A. fasc. 45, št. 276, iz leta 1533. — ¹⁸ Fr. Pokorn, Loka DS VII, Ljubljana 1894, str. 627. op. 2. — ¹⁹ V. Steska, Naši stavbarji minule dobe, ZUZ III, Ljubljana 1923, str. 3. — ²⁰ P. Blaznik, Urbarji freisinške škofije, Srednjeveški urbarji za Slovenijo IV,

Ljubljana 1963, str. 238 in 228. — ²¹ Ibid. str. 292 in 295. — ²² Ibid. str. 285 in 286. — ²³ P. Blaznik, Zgornji stolp na Kranjlu in Stari grad pod Lubnikom ter njuni gradiščani, Loški razgledi III, 1956, str. 80 sq. — ²⁴ Orig. v Državnem arhivu na Dunaju, Ma Š. W. 724, fol. 256. — Podatek je objavil B. Otorepec v: Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku IV, Ljubljana 1961 (šapirografirano). — ²⁵ E. Cevc, Srednjeveška plastika na Slovenskem, Ljubljana 1963, str. 270. — ²⁶ I. Kukuljević-Sakcinski, Prvostolna crkva zagrebačka, Zagreb 1856, str. 63. — Pri tem se avtor sklicuje na: Regestum expensorum in aedificationem et restaurationem Arcis Eppalis Zag. factarum 1518, Acta capituli Zag. Antiqua Fasc. 79, N. 49. — ²⁷ Prim. J. K. Tkalčić, Monumenta historica l. r. civitatis Zagrabiae VIII, Zagreb 1902, str. 238; zvezek XIV, str. 235, 237, 246, 263.

Zusammenfassung

DER SPÄTGOTISCHE BAUMEISTER JURKO VON LACK

(Jurko Maurer oder Jurko Streit?)

In der Reihe der spätgotischen Baumeister in Slowenien ist einer von den auffallendsten und am besten dokumentierten Meister Jurko von Lack (Jurko Maurer), der schon im Jahre 1515 das erstmal einen Vertrag zu einem Neubau des Presbyteriums und des Turmes der Marienkirche zu Crngrob (Zu Ehrengruben bei Bischoflack) geschlossen hat. Wegen des grossen Bauernaufstandes im selben Jahre wurde das Projekt nicht durchgeführt, jedoch hat Meister Jurko am 21. Okt. 1520 mit dem Verwalter des Freisinger Bischofs Phillip, Paul Rasp, mit dem Kästner von Lack, Balthasar Siegesdorfer und mit einigen Ratsherren von Škofja Loka ein neues Geding geschlossen, in dem genau angeführt wurde, welche Masse und Formen der neue Bau haben sollte. Auch ein Bauplan-Visier wurde von Jurko vorgelegt. Den Stein soll Jurko in Moravce brechen, die Schlusssteine (»Rosen«) sollen »zierlich« gemacht sein, so dass die Leute darüber nicht spotten würden. Auch einen guten Polier soll der Meister haben. Er selbst darf den Ort auf längere Zeit nicht verlassen. Für den Bau wird Jurko 700 ung. Gulden erhalten.

Im Vertrag ist Jurko immer nur als »Maurer« bezeichnet worden. Es ist aber ersichtlich, dass er doch ein wirklicher Baumeister-Steinmetz war. Solche Nachlässigkeit bei der Berufsangabe bedeutet in jener Zeit keine besondere Ausnahme; auch der Laibacher Baumeister Peter wird einmal als Maurer und ein anderesmal als Steinmetz genannt.

Nach dem Vertrag sollte Jurko den Bau des neuen Presbyteriums und Kirchturmes in drei Jahren zu Ende führen, und zwar vom April des Jahres 1521 an. Aber noch im Jahre 1529 erfahren wir aus einem Briefkonzept des Freisinger Bischofs Phillip, der an den neuen Verwalter von Lack, Leonharden Siegesdorfer, adressiert ist, dass sich Meister Jurko beklagt hat, weil ihm Siegesdorfer die Arbeiten in Crngrob eingestellt hatte und Jurko daraus einen grossen Schaden erlitt. Darum trug der Bischof dem Verwalter auf, die Sache mit Jurko beizulegen und das neue Gebäude mit dem Dach zu besorgen. Leider erfahren wir nicht, warum die Arbeit in Crngrob eingestellt wurde; jedenfalls wurde der Turm wahrscheinlich erst 1551 fertiggestellt. Und neben vielen mittelmässigen Schlußsteinen am Gewölbe des Presbyteriums in Crngrob, die wir Jurkos Werkstätte zuschreiben können, sehen wir auch einen hervorragenden und grösseren Schlußstein mit einem Marienrelief, das eine Arbeit des nur nach den Initialen bekannten Meisters HR darstellt — desselben, der um das Jahr 1524 den Chor der Pfarrkirche (St. Jakob) in Škofja Loka ausgebaut hatte. Wie der Zwischenfall mit dem Meister Jurko in Crngrob endlich beigelegt wurde, wissen wir nicht. Andere archivalische Nachrichten über Meister Jurko: Schon im Jahre 1515 war er zu einer Geldstrafe verurteilt worden, weil er einen gewissen Jorg Kramer beleidigt hatte. Auch in Gerichtsrechnungen erscheint er nur als »Jurko Mawrer«. — Im Jahre 1521 begegnen wir ihm in den Freisinger Rechnungen für den Bau des Turmes des unteren Schlosses zu Lack. — 1533 finden wir jedoch in Škofja Loka einen Lehrer Michael erwähnt, der ein Sohn des Lacker Bürgers, des Steinmetzen Jurko war. Das ist der einzige bis jetzt bekannte Fall, wo Jurko mit der richtigen Berufsbezeichnung angeführt wurde.

Nach dem Architekturtypus ist das neue Presbyterium zu Crngrob ein schönes Beispiel eines Hallenraumes mit drei Säulenpaaren, das sich gut in die Gruppe der spätgotischen Hallenkirchen in Slowenien einreihen lässt. Das Zentrum dieser Architektur ist in Oberkrain zu suchen (Kranj — Pfarrkirche, 1. Hälfte des 15. Jahrhunderts; Škofja Loka — Pfarrk., um 1470; Radovljica — Pfarrk. 1495); sein Nachhall ist bis nach Unter und Innerkrain gedrungen (die Pfarrkirchen zu St. Rupert und in Cerknica). Den Ausgangspunkt für diese Baurichtung können wir sei es in der Parler Tradition (Kranj!), sei es in dem Echo

des bayerischen Architekturkreises Burghausens suchen (Hans von Burghausen, gen. Stethaimer!). Nach dem Raumlösungsproblem ähnelt das grosse Presbyterium zu Crngrob dem Chor der Salzburger Franziskanerkirche, der dem älteren Kirchenschiffskomplex angebaut ist.

Die ältere slowenische kunstgeschichtliche Literatur hat den Meister Jurko mit einem gewissen Martin Jurko Streit zu identifizieren versucht. Jurko kommt aber in den Dokumenten nie mit Vornamen »Streit« vor, obwohl dieser im Gebiet von Škofja Loka mehrmals vorkommt, aber immer nur im bäuerlichen Milieu; nur einmal bezeichnet er einen Zimmermann, der an den Stadtfortifikationen mitgearbeitet hat. Einen Steinmetzen Jurko Streit finden wir Mitte des 15. Jahrhunderts nur als Inhaber eines Hofes in Vipava archivalisch erwähnt, doch scheint dieser weder ein Bürger von Škofja Loka zu sein, noch ist er mit unserem Jurko Maurer zu identifizieren.

Ebenso ist die Hypothese, Jurko sie mit einem »Jurko Kranec« (d. i. J. aus Krain), der im Jahre 1518 bei dem Bau des erzbischöflichen Palastes in Zagreb mitgewirkt hat, identisch, nicht haltbar.